

Т.П. Хоміч (Мінск)

ПАЭМА “КРУГІ” УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ
(ТЭКСТАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ)

У творчай спадчыне У. Дубоўкі асаблівае месца займае паэмны трыпціх: “Кругі”, “І пурпуровых ветразей узвівы...”, “Штурмуецца будучыні аванпосты!”, напісаны ў 1920-я гг. – на яркім узлёце гвалтоўна перарванага “кругабегу” пісьменніка. У плане выдавецкага лёсу з трох паэм пашанцавала, відаць, найболей першай: яна была цалкам апублікавана на старонках “Узвышша” (1927), у адрозненне ад дзвюх другіх увайшла ў паслярэабілітацыйную кнігу выбранага (1959) і, нарэшце, заняла сваё належнае месца ў дубоўкаўскім двухтомніку (1965). Параўнанне гэтых прыжыццёвых выданняў засведчыла, што перад намі тры варыянты аўтарскага тэксту. Што стала прычынай унясення ізмацікіх правак? Як мяняўся тэкст і ці адбіліся гэтыя змены на ідэйна-мастацкім узроўні твора? Які з варыянтаў можна лічыць выяўленнем апошняй творчай волі аўтара? Мяркуем, што адказы на гэтыя тэксталагічныя пытанні, важныя для ўстанаўлення крыніцы асноўнага тэксту, учасуць новыя штрыхі ў літаратуразнаўчае прачытанне паэмы “Кругі”.

Першую паэму трыпціху У. Дубоўка напісаў у Маскве (12–27 кастрычніка 1927 г.) і прысвяціў сваёму сябру, таленавітаму крытыку А. Бабарэку. З гэтага прысвячэння і пачынаюцца розначытанні. У зборніку 1959 г. (пад рэдакцыяй А. Кухара) прозвішча Бабарэкі прыбрана, як і выкраслены зварот да крытыка ў 5-й страфе, якая прыняла, наогул, зусім іншы выгляд і змест.

Параўнаем:

1927 г.:
*Творчы шлях мой цяпер на адзін:
я шукаю для сіл сваіх выйсці,
ты, Адаме, мне кажаш: ідзі,
з пераломнага часу каб выйсці.*
[5, с. 50]

1959 г.:
*Творчы шлях той нязменна адзін:
ён цудоўныя славіць часіны,
у якія іду і хадзіў
на прасторах любімай айчыны.*
[7, с. 188] (тут і далей падкрэслена
намі. – Т. Х.)

Апрача таго, у варыянце 1959 г. знята наступная 6-я страфа, дзе паэт тлумачыў прычыну прысвячэння, даваў знакамітую самахарактарыстыку паэмы: “За натхненне табе прысвяціў // гэты твор пераходны, ламаны” [5, с. 50]. Па ўсім відаць, мы маем справу з самацэнзурай аўтара, які быў вымушаны падпарадкавацца яшчэ непарушнаму афіцыйнаму і схаваць імя нерэабілітаванага да таго часу крытыка. Увагу прыцягвае амаль не зменены першы радок 5-й страфы: у двух варыянтах яна адрозніваецца толькі займеннікам “мой” – “той”. На інтанацыйна-рытмічны малюнак гэта выпраўленне не ўплывае, а вось у змястоўным плане адбываюцца кардынальныя змены: займеннік “той” выяўляе пэўную абстрагаванасць

аўтара, жаданне адасобіцца ад дастаткова спрощанай ілюстрацыі таго “творчага шляху”. Не ўслаўленне “цудоўных часін”, а пошук (“шукаю для сіл сваіх выйсьці”), эскперымент – вось што было характэрнай рысай творчага шляху маладога Дубоўкі. Пастаўлены перад неабходнасцю хаваць вольнадумства маладосці, паэт нібыта адмяжоўваўся ад пераробленых у 1959 г. радкоў твора.

Незадаволенасць пісьменніка штучнасцю правак у кнізе 1959 г. пацвярджаецца тым, што ў двухтомніку ён амаль поўнаасцю аднаўляе тэкст “Прысвячэння” з часопіснага варыянта. Рэдагаваны пільным Кучарам зборнік быў надзвычай патрэбны выключанаму на 28 гадоў з літаратурнага працэсу У. Дубоўку, патрэбны як шчыт, як прызнанне рэабілітацыі, вяртання ў творчасць. Паэт відавочна разумеў яго значэнне і прыняў як неабходнае вымушаныя скажэнні, бо адчуваў небяспеку поўнай адмены выдання. У лісце ад 4 снежня 1964 г., адрасаваным В. Нікіфаровічу, рэдактару двухтомніка 1965 г., У. Дубоўка пісаў: “Даражэнькі Ванкарэм! Калі я згадваю, якімі тэмпамі выдавалася мая кніга ў 1958 г., дык я проста не веру сам сабе цяпер: ці не сон гэта? Я, прызнацца, ушчыпнуў сябе за вуха, каб пераканацца, што гэта – ява.

Карэктурку другога тома я чакаў 25, самае ранняе – 15 снежня. На табе! Ужо пагоджана з вамі! Каб таў ішло і далей, дык нічога лепшага жадаць нельга было б” [10]. На апошняй хвалі палітычнай “адлігі” двухтомнік рыхтаваўся да друку сапраўды даволі хутка, яшчэ заставалася надзея рэаніміраваць скалечаныя кан’ектурай тэксты. У сярэдзіне 1959 г. быў рэабілітаваны А. Бабарэка, у 1964 г. У. Конан, працуючы над дысертацыяй, распачаў працэс аднаўлення памяці пра крытыка, за што У. Дубоўка выказваў яму вялікую ўдзячнасць (гл. “Лісты Уладзіміра Дубоўкі да Уладзіміра Конана” ў ч.се Польшы, 2014, № 10). Такім чынам, “Прысвячэнне” паэмы “Кругі” нібыта прыняло свой першапачатковы выгляд. Але і зараз гэта адбылося не ў поўнай меры: 7-я строфа ў новым выданні была прадстаўлена не ў часопісным варыянце, а ў версіі 1959 г.:

*Калі сцісне дачасна імглой,
ты скажы: хоць пагаслі зарніцы,
ды над нашай савецкай зямлёй
будзе вечно зіхцець Мілавіца...* [7, с. 188]

Малады ж У. Дубоўка заканчваў прысвячэнне А. Бабарэку цытатай з верша “Воспоминание” расстралянага ў 1921 г. М. Гумілёва:

*Калі сцісне дачасна імгла,
ты скажы: палыхалі зарніцы,
“и рыдала молчанием глаз
далеко залетевшая птица”...* [5, с. 50]

Якраз да 1927 г. прозвішча Гумілёва яшчэ можна было згадаць, і нават у станоўчым кантэксце (праўда, не акцэнтуючы ўвагу на прычынах смерці), яшчэ выдаваліся яго творы. Тым не менш, выкарыстанне цытаты “перакананага манархіста” было рызыкай з боку маладога паэта. “Дубоўка

вялікі бунтар. У якую срэду яго не закінь, ён будзе бунтаваць...” [1, с. 275] – такую ацэнку сябру даваў А. Бабарэка ў “Нататніку 1925–1926 гг.”.

Ідэйна-мастацкая роля гумілёўскіх радкоў у кантэксце твора Дубоўкі, як уяўляецца, вынікае з паэтычнага вобраза, створанага рускім пісьменнікам. У вершы Гумілёва “далеко залетевшая птица” не можа вярнуцца на зямлю: “Ей осталось лететь и лететь // До конца над немym океаном” [3, с.132]. Гэта беззваротны рух наперад, увышыню, гэта шлях, пра які заяўляе ў “Прысвячэнні” і ўзвышэнец Дубоўка: “У жыцці давялося ісці / да яснот праз імглу і туманы” [5, с.50]. “Рыдание” птушкі таксама, відаць, прачытваецца ў кантэксце эстэтыкі “Узвышша”. Бабарэка, рыхтуючы нявыдадзеную манаграфію пра аўтара “Стромы” і “Трысця”, многа разважаў над семантыкай вобраза “слёзы з вышыні” ў паэзіі М. Багдановіча, А. Гаруна, П. Труса і самога У. Дубоўкі: “Слёзы ападуць уніз, і будзе красаваць зямля”, слёзы як “крыніца новай творчасці”, “гэта тое, на чым вырастаюць краскі жыцця” [2, с.165]. Цытата з верша Гумілёва, такім чынам, валодае сэнсаўтваральным патэнцыялам, дазваляе больш глыбока зразумець сутнасць творчых памкненняў аўтара.

Рэабілітацыя М. Гумілёва адбылася толькі ў 1992 г., таму не дзіва, што ў 1965 г. у тэксце дубоўкаўскага двухтомніка замест радкоў з яго твора з’явілася ўслаўленне савецкай зямлі. Здзіўляе і прымушае задумацца іншае: чаму раней зарніцы “палыхалі”, а ў апошнім аўтарскім варыянце “пагаслі”? Ці не праявілася і тут “бунтарства” У. Дубоўкі? Ужо неаднойчы даследчыкі заўважалі, што з цягам часу сіла дубоўкаўскага слова праступае праз радкі, друкавання ў 1960–1970-я гг. праз гучнае ўслаўленне савецкай зямлі прабіваецца выразная нота суму аб яркіх “сполахах” узвышэнскіх часоў (“хоць *пагаслі зарніцы*”), разам з тым адчуванне ўпэўненасці, што, нягледзячы ні на якія палітычныя ярлыкі, над краем “будзе вечна зіхцець Мілавіца”. Перайманая ў 1959 г. 7-я страфа “Прысвячэння” зусім па-іншаму прагучала ў 1965 г. і тым больш гучыць сёння: яна ўспрымаецца ў святле трагічных фактаў пра лёс А. Бабарэкі, якога “сцьціснула дачасна імглой”.

Адчуванне У. Дубоўкам творчай несвабоды пасля палітычнай рэабілітацыі стала прычынай шэрагу іншых выпраўленняў, звязаных з пэўнымі імёнамі і постацямі. Так, з выдання 1959 г. было выключана прозвіша У. Жылкі і згадка пра яго артыкул у газеце “Звязда” [5, с. 52]. Пэўна ж, размова ідзе пра рэцэнзію на зборнік “Наля”, апублікаваную 9 кастрычніка 1927 г., незадоўга, як бачым, да часу напісання Дубоўкам сваёй паэмы. Разам са страфою пра “песняра хараства” з ліста Насты Нарутавічанкі знікла яе заўвага пра асаблівасці мовы паэта: “Адносна мовы – крыху не люблю // шуканняў, так сказаць экстравагантных” [5, с. 52]. Самаіранічныя радкі, відаць, скіраваны ў бок тагачаснай крытыкі, якая нярэдка папікала Дубоўку за яго актыўныя пошукі новай паэтычнай лексікі. Ніжэй, у лісце да Нарутавічанкі, пытанне мовы падымаецца яшчэ раз: у постскрыптуме, ізноў з іроніяй, аўтар выяўляе сваю пазіцыю і робіць гэта, мяркую, не толькі для

Насты: “Адносна мовы, як бы вам сказаць, / ня згодзен крыху...” [6, с. 65]. Гэтых радкоў таксама не знойдзем у выбраным 1959 г., не вярнуліся яны і ў двухтомнік, рэдагаваны В. Нікіфаровічам, як не вярнулася туды і прозвішча У. Жылкі. Разам з гэтымі і іншымі радкамі з паэмы знікла значная доля своеадметнай іроніі, якой аздоблены часопісны варыянт твора.

Аўтарскай або выдавецкай цэнзурай была адкінута з выданняў 1959 і 1965 гг. цытата з трыялета [8] экстравагантнага паэта-сімваліста І. Рукавішнікава, які ў 1920-я гг. чытаў Дубоўку курс вершаскладання ў Вышэйшым літаратурна-мастацкім інстытуце імя В. Брусава і якраз у гэты перыяд займаўся стылізацыяй народнай эпічнай паэзіі, распрацоўваў сімваліку, характэрную для фальклору. Невядома, ці былі нейкія кропкі судакранання беларускага паэта з Рукавішнікавым па пытаннях форматворчага нацыянальнага эксперыменту, актуальнага для мастацкай практыкі ўзвышэнцаў і самога Дубоўкі. Але ў лірычнай частцы паэмы “Кругі”, дзе ўведзена цытата “Пляши, Мариула, и е бубен бей”, адчуваецца прысутнасць эстэтыкі сімвалізму: “З дум і надзей завіваем вянок. // А! развітайся: апошні званок... // Плакаць? Сьмяцца? Ня ведаю, брат! // Гру адыграеш – і кончана гра... // Сьмешна – сьмяцца, туга – галасі, – // лёс пераблытае ўсе галасы” [6, с. 53]. Матыў нагадвае насці лёсу, адчайныя скокі жыцця перад тварам смерці – усё гэта знікла з тэксту паэмы У. Дубоўкі, даступнага сучаснаму чытачу.

Даволі значна была перапрацавана і тая частка паэмы, дзе лірычны герой твора прыгадвае нарэшце гра ліст Нарутавічанкі. Штуршком да ўспаміну ў варыянце 1929 г. стаў уоачаны ў музеі “*партрэт Прушынскай*” як “*увасабленне характа тунэйшае жанчыны*” [6, с. 64] (верагодна, гаворка ідзе пра незавершаны партрэт беларускага мастака польскага паходжання З. Ленскага (1864–1927) [9]). У гэтай частцы твора адчуваецца выразная пераклічка з М. Багдановічам, асоба і паэтыка якога значным чынам паўплывалі на мастацка-эстэтычную канцэпцыю “Узвышша”. Прыгадаем “*двайной красы аблік ядыны*”, адбіты ў карцінах Рафаэля, якімі захапляўся Багдановіч. Дубоўка ж вылучае нацыянальны складнік характа, прытым супрацьпастаўляе яго магчымаму ў 1920-я гг. класавому:

*Я не ведаю, з якога яна стану:
ня чытаў засьведчанай анкеты,
Але добра знаю: вось паўстала
Характа над характавом сусвету.* [6, с. 64]

Тым не менш, менавіта класовае паходжанне Марыі Прушынскай, жонкі графа Канстанціна Прушынскага (1859–1936), хутчэй за ўсё стала прычынай знікнення з тэксту спачатку 1959 г., а потым і 1965 г. такой значнай для разумення творчай канцэпцыі паэмы часткі.

Гэта толькі некалькі прыкладаў таго, што страціла паэма ў сувязі з вымушанай аўтацэнзурай. Яна шмат прайграла ў сэнсе харатарыстыкі адметнай атмасферы 1920-х гг., зніклі асобныя сэнсавыя адценні, штрыхі, паўтоны настрою. Разам з тым у двухтомніку 1965 г. адчуваецца вялікая

праца пісьменніка і выдаўцоў у кірунку моўнага, сінтаксічнага і графічнага афармлення тэксту. Месцамі ўзбагацілася ідэйна-вобразная палітра: напрыклад, у значна перапрацаваным апісанні сонцавага саду з'явілася алюзія на багдановічаўскія слувкія паясы, а значыць – і новы паварот у асэнсаванні характа. Зрэшты, гэта застаўся той самы эксперыментальны твор, напоўнены, праўда, вопытам ужо сталага У. Дубоўкі, які ён добра зашыфраваў у паэтычным слове.

Вывучэнне тэксталагіі паэмы “Кругі” паказвае, што і часопісны варыянт, і тэкст, уключаны ў двухтомнік 1965 г., у роўнай меры ўяўляюць сабой значныя для літаратуразнаўчага доследу аб'екты, чаго не скажаш пра публікацыю ў кнізе 1959 г., якая застаецца толькі фактам гісторыі. Сёння бачыцца актуальным перавыданне тэксту паэмы, дзе былі б адлюстраваны розначытанні з грунтоўным каментарыем да іх. Гэта, безумоўна, стане моцным штуршком для пераасэнсавання значнасці літаратурных набыткаў і ўсведамлення эстэтычнай каштоўнасці спадчыны У. Дубоўкі.

Спіс літаратуры

1. Бабарэка, А. [Нататнік 1925—1926 гг.] / А. Бабарэка // Бабарэка, А. Збор твораў : у 2 т. – Вільня, 2011. – Т. 2. Проза, паэзія, філязофія, публіцыстыка, запісныя кніжкі, дзённы календары. – С. 269–284.
2. Бабарэка, А. Творчасць Ул. Дубоўкі як форма нацыянальнай сьвядомасці пралетарскага характару / А. Бабарэка // Бабарэка, А. Збор твораў : у 2 т. – Вільня, 2011. – Т. 1 : Літ.-крытыч. працы. – С. 149–174.
3. Гумілёв, Н.А. Собрание сочинений / Н.А. Гумілёв. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2000. – 512 с.
4. Дубоўка, У. Кругі / У. Дубоўка // Дубоўка У. Выбраныя творы : у 2 т. – Мінск, 1965. – Т. 2 : Паэмы, балады, казкі. – С. 60–106.
5. Дубоўка, У. Кругі. *Поэма* / У. Дубоўка // Узвышша. – 1927. – № 5. – С. 50–60.
6. Дубоўка, У. Кругі. *Поэма* / У. Дубоўка // Узвышша. – 1927. – № 6. – С. 56–66.
7. Дубоўка, У.М. Кругі / У.М. Дубоўка / Дубоўка У.М. Выбраныя творы. – Мінск : Дзярж.выд. БССР, 1959. – С. 188–220.
8. Рукавишников, Ив. Триолет / Ив. Рукавишников // Литературная энциклопедия : Словарь литературных терминов : в 2 т. / Под ред. Н. Бродского и др. – М.; Л., 1925. – Т. 2. – С. 978–984.
9. Усава, Н. Вяртанне імя: Зянон Ленскі / Н. Усава. // Наша вера. – 1999. – № 3. – С. 11–15.
10. БДАМЛМ. Фонд 370. – Воп.1. – Спр.158. – Л.40.

Хоміч Таццяна Пятроўна, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай літаратуры і культуры Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь.